

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
NÜKLEER BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**DIŞ IŞINLAMAYA BAĞLI VERİLEN
DOZ HESABI**

**'Nötronlar Nedeniyle Eşdeğer Doz
Hızı Hesabı'**

101538

PROF. DR. HALUK YÜCEL

NÖTRONLAR NEDENİYLE EŞDEĞER DOZ HIZI HESABI

- Nötronlar esnek ve esnek olmayan çarpışmalarla insan vücuduna enerjisini verir ayrıca nötronlar vücutta yakalanıp soğurulduktan sonra oluşan radyoizotoplar tarafından yayınlanan 'ikincil radyasyon' vasıtasıyla da enerjisini verir.

Hızlı Nötronlar: İnsanlar yüksek enerjili (fast/hızlı) nötronlara maruz kaldığında, enerji aktarımının çoğu vücuttaki hidrojenle elastik çarpışmalarla (~90%), çok az miktarı oksijen ve karbon ile çarpışarak olur.

^1H Hidrojenle çarpışma başına ortalama kaybedilen enerji, $\bar{E}_{kayıp} = \frac{\%50}{\text{çarpışma başına}} * E(\text{gelen nötron enerjisi})$

$^{12}_6\text{C}$ Karbonla çarpışma başına ortalama kaybedilen enerji, $\bar{E}_{kayıp} = \frac{\%14}{\text{çarpışma başına}} * E(\text{gelen nötron enerjisi})$

$^{16}_8\text{O}$ Oksijenle çarpışma başına ortalama kaybedilen enerji, $\bar{E}_{kayıp} = \frac{\%11}{\text{çarpışma başına}} * E(\text{gelen nötron enerjisi})$

- Bu geri tepen çekirdekler enerji kazanmış yüklü parçacıklardır ve doku içinde hareket ederek yavaşlarlar. Bu yavaşlama yaklaşık 20keV'e kadar olan nötronlar için geçerlidir.
- Nötron enerjisi daha da yavaşlar ve birkaç keV enerjinin altına düşerse artık elastik çarpışmanın önemi azalır ve $^{14}\text{N}(n,p)^{14}\text{C}$ reaksiyonu önemli etkiler meydana getirir. Çünkü bu reaksiyon ısı veren bir tepkimedir ve kinetik enerjisi $E_p = 584\text{keV}$ olan protonlar üretilir. Aynı zamanda radyoaktif olan ^{14}C (5450 yıl), $E_{\beta_{max}} = 156\text{keV}$ 'lik betalar üretilir. Bu enerjetik protonlar biyolojik hasarın asıl nedenidir. Tabii ki ^{14}C 'den yayınlanan betalar da biyolojik hasara daha az da olsa katkı verir.

Termal Nötronlar: İnsan vücudunun önemli bir kısmı sudan(%61) oluşur ve dolayısıyla enerjisi $E_{th} = 0.025eV$ olan nötronların bir kısmı hidrojen tarafından soğrulur.

Buradan ani gama ışınları, $E_\gamma = 2.23\text{MeV}$ gama ışınları, nötron soğurulmasıyla eş zamanlı yayınlanır ve biyolojik hasara katkı verir.

- İkincil önemdeki termal nötron reaksiyonu ise,

Bu reaksiyondan $E_\gamma = 1.37\text{MeV}$ ve $E_\gamma = 2.75\text{MeV}$ 'lik iki enerjili gama yayınlanır. Bu gama ışınları termal nötronların soğurulmasının ardından yayınlanır ve biyolojik hasarın asıl nedenidirler.

- Nötronlar nedeniyle eşdeğer doz hızı eşitliğinin en genel formu,

$$H(r, E) = \sum_{i=1}^M \phi(r, E) * \left[\Sigma_{saçılma}^i(E) * \frac{2A_i * E}{(A_i + 1)^2} + \Sigma_{n,\gamma}^i(E) * f_{\gamma}^i * E_{\gamma}^i + \Sigma_q^i(E) Q_i + \dots \right] * Q(E)$$

Bu denklemde,

- $\phi(r, E)$ =E enerjili nötronların r noktasındaki akısı (#n/m²s)
- $\Sigma_{saçılma}^i(E)$ =i'nci izotop için E enerjili nötronların saçılma makroskobik tesir kesiti
- $\Sigma_{n,\gamma}^i(E)$ = i'nci izotop için E enerjili nötronların nötron yakalama makroskobik tesir kesiti
- $\Sigma_q^i(E)$ = i'nci izotop için E enerjili nötronların yüklü parçacık üretme reaksiyonu makroskobik tesir kesiti
- Q_i =Yüklü parçacık reaksiyonun Q-reaksiyon enerjisi değeri
- $Q(E)$ =E enerjili nötronlar için kalite faktörü
- M=mevcut izotopların toplam sayısı

- Genel nötron doz hızı eşitliğindeki inelastik saçılma dokuda ihmal edilebilir enerji bıraktığı varsayılarak dikkate alınmamıştır.
- Çok farklı enerjili nötronlar söz konusu ise (örneğin, ^{241}Am -Be nötron kaynağı), nötron doz hızı eşitliği tüm enerjiler üzerinden toplam alınarak tekrarlanır ve inelastik katkı toplam nötron doz hızının vermek üzere hesaplanır.
- Nötron akısı-doz hızı dönüşüm faktörleri kullanılarak genel nötron doz hızı eşitliği grafik ve çizelgeler yardımıyla nötron eşdeğer doz hızı,

$$\dot{H}(r, E) = \varphi(r, E) * C(E)$$

- Eğer nötron spektrumu enerji grupları cinsinden ifade ediliyorsa nötron eşdeğer doz hızı,

$$\dot{H}(r) = \sum_g \varphi_g * C_g$$

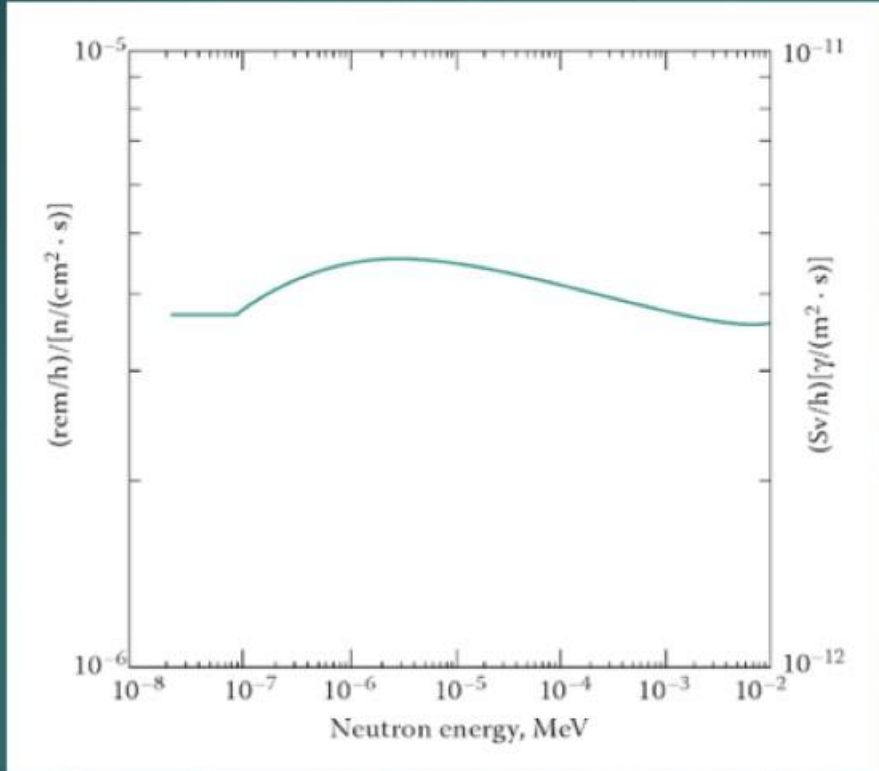
- Günlük nötron doz hızı hesabında genel nötron doz hızı eşitliğinin kullanılması o kadar kolay değildir ve kullanılamaz.

- Nötron akısı-doz hızı dönüşüm faktörleri

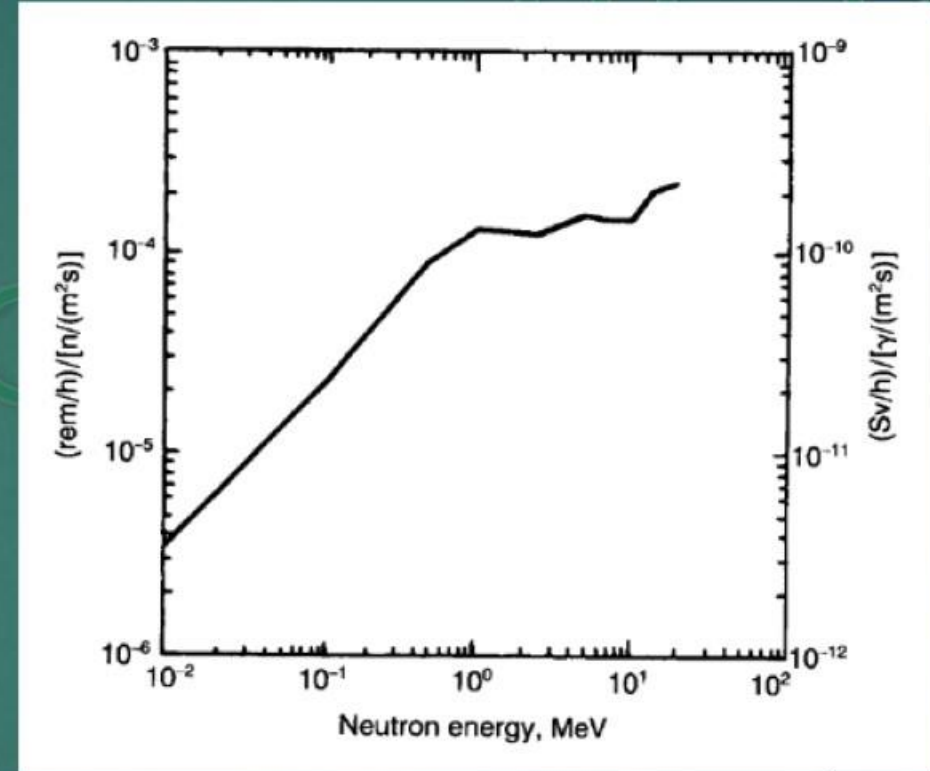
E(MeV)	$Sv/s/nötron/m^2s$	$rem/h/nötron/cm^2s$	E(MeV)	$Sv/s/nötron/m^2s$	$rem/h/nötron/cm^2s$
2.5×10^{-8}	1.02×10^{-15}	3.67×10^{-6}	5.0×10^{-1}	2.56×10^{-14}	9.23×10^{-4}
1.0×10^{-7}	1.02×10^{-15}	3.67×10^{-6}	1.0	3.69×10^{-14}	1.33×10^{-4}
1.0×10^{-6}	1.23×10^{-15}	4.44×10^{-6}	2.5	3.44×10^{-14}	1.24×10^{-4}
1.0×10^{-5}	1.23×10^{-15}	4.44×10^{-6}	5.0	4.33×10^{-14}	1.56×10^{-4}
1.0×10^{-4}	1.19×10^{-15}	4.28×10^{-6}	7.0	4.17×10^{-14}	1.50×10^{-4}
1.0×10^{-3}	1.02×10^{-15}	3.67×10^{-6}	10.0	4.17×10^{-14}	1.50×10^{-4}
1.0×10^{-2}	9.89×10^{-15}	3.56×10^{-6}	14.0	5.89×10^{-14}	2.12×10^{-4}
1.0×10^{-1}	5.89×10^{-15}	2.12×10^{-5}	20.0	6.25×10^{-14}	2.25×10^{-4}

- 10^{-8} - 10^{-2} MeV için nötron akısı-doz hızı dönüşüm faktörleri

- 10^{-2} -20 MeV için nötron akısı-doz hızı dönüşüm faktörleri

*ANSI/ANS-6.1.1,1991

Örnek: Bir araştırma reaktörü demet çıkışında, verilen bir güçte 100 keV enerjili nötronların akısı 1.6×10^8 n/m²s'dir. Ortalama enerjisi 0.025 eV termal nötronların akısı 3.5×10^8 n/m²s'dir. Belirtilen noktadaki nötron doz hızı nedir?

Çizelgeden 100 keV için dönüşüm faktörü, 5.89×10^{-15} Sv/s

Çizelgeden 0.025 keV için dönüşüm faktörü, 1.02×10^{-15} Sv/s

$$\dot{H}(r) = \sum_g \varphi_g(r) * C_g$$

$$\dot{H} = [(1.6 \times 10^8) \times (5.89 \times 10^{-15})] + [(3.5 \times 10^8) \times (1.02 \times 10^{-15})]$$

$$\dot{H} = 1.30 \times 10^{-6} \text{ Sv/s}$$

$$\dot{H} = 0.467 \text{ rem/h}$$